

**Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Aktarım Aracı Olarak Atasözleri:
Ahlaki İkilem Oluşturma***

**Proverbs as a Tool of Value Transfer in Social Studies: Creating
Ethic Contradiction**

Zekerya AKKUŞ**, Birgül KÜÇÜK***, Hakan ÖRTEN****

Özet

Bu araştırmanın amacı, çelişkili atasözleri üzerinden ahlaki ikilem içeren bir örnek olay aracılığıyla ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin görüşlerini tespit etmektir.

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, veri toplama aracı olarak örnek olay kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan iki farklı ortaokulun 6. sınıfında öğrenim gören 40 öğrenci oluşturmaktadır. Örnek olay ile toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından okunup incelendikten sonra kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin %57,5'i her bireyin davranışlarının ve davranışları sonucu ortaya çıkabilecek durumların kendisini bağlayacağı yönünde, %35'i ise sadece kendisini değil, çevresindeki diğer bireyleri de etkileyebileceği yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Anahtar Sözcük: Sosyal bilgiler, değer, değer eğitimi, atasözü.

Abstract

The objective of this project is to detect the views of middle school students on the value of responsibility through a sample event including a moral dilemma using paradoxical proverbs.

In this study qualitative research, case studies were used as a means of data collection. The workgroup of this study is composed of 40 students of 6th grade studying in the spring semester of 2012-2013 academic years in two different middle schools in Yakutiye County, Erzurum. The data collected through case study were

---

*Bu çalışma 26-28 Nisan 2013 tarihleri arasında Aksaray'da düzenlenmiş olan Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu II'de sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

**Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, zakkus@atauni.edu.tr

***Arş Gör., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, birgulkucuk@atauni.edu.tr

****Arş Gör., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, hakan.orten@atauni.edu.tr

worked out by content analyze. Categories and codes were formed after the data was read and studied by the researchers. According to the findings obtained from the research; 57,5 % of the students stated that each individual is responsible for their actions and the states occurring as a result of these actions, while 35% of the students stated that not only themselves, but other individuals around them might be affected, as well.

Keywords: Social studies, value, value education, proverb

Giriş

Dünyada, geçmişten günümüze kadar her alanda bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bireylere istenilen bilgi, beceri ve değer yargılarını kazandırma süreci olarak tanımlanan eğitimin ve ülkelerin eğitim sistemlerinin bu değişimden öncelikle etkilendiği bilinen bir gerçektir (Arslan, 2007: 634, 636). Ülkemiz eğitim sistemi de bu değişimden payını almış ve 2004 yılında tüm ilköğretim programlarını kapsayacak şekilde yeni bir program hazırlanmıştır. Hazırlanan öğretim programlarının içeriğinde değerler eğitimine yönelik ayrıca çalışmalar yapılmış, programa doğrudan değerlerle ilgili konular yerleştirilmiştir. Değer aktarımı çalışmaları okullarda ayrı bir program ve ders yerine, Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerin öğretim programları ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu dersler içerisinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değerlere ve değer eğitimine özel bir yer verilmiştir. Değerler, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın temel öğelerinden birisini oluşturmaktadır.

Türkçe “değmek” kökünden gelen değer kavramı sözlükte; *“bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık ya da kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey”* olarak açıklanmaktadır (TDK, 2008: 483). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ise değer *“bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar”* (MEB, 2005) olarak tanımlanmaktadır.

Rokeach (1973: 5)'a göre değer, yaşam amacı doğrultusunda tercih edilen, belirli bir davranış biçimi veya yaşam amacı şeklindeki

süregiden bir inançtır. Schwartz (1996: 2)'in insanın yaşamında ona kılavuzluk etmeye hizmet eden, arzulanan, durumlar ötesi hedefler şeklinde tanımladığı değer, Güngör (2010: 27-28)'e göre, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır, yani idrak, duygu ve bilginin bir terkididir.

Olması gerekeni ifade eden değer kavramı arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı teoriden çok pratik bir karakter taşır. Yani o, eyleme ve ideale yöneliktir. Bundan dolayı değerler insanın varlık şartlarıdır demek yanlış olmaz. Değerler, insanların varlıklarla kurduğu ilişkiler neticesinde meydana gelir. İnsanın var olanlar hakkında edindiği bilgileri kullanırken edindiği sonuçlar, onu değer kazanmaya götürür (Bolay, 2007: 60).

Toplumsal yapıyı ve insan ilişkilerini düzenleyen temel kuralları içeren değerlerin öğretilmesi ve nesilden nesile aktarımı, böylece devamlılığının sağlanması her toplumun başta gelen hedeflerinden birisi olagelmıştır. Bu da tüm eğitim kurumlarını değer eğitiminden sorumlu hâle sokmaktadır. Her aşamadaki eğitim kurumlarının programlarında ve tüm konu alanlarının içeriğinde değerlere yer verilmesi değer eğitimini kolaylaştırabilecek bir işlem gibi görünmektedir (Demirtaş, 2009: 4). Sosyal bilgiler dersine de bu görev yüklenilmiş ve bireylere aktarılacak temel değerler belirlenmiştir. Bu derste öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlerden bir tanesi de sorumluluktur. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde sorumluluk, “*Kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet*” (TDK, 2008: 623) olarak tanımlanmıştır.

En önemli değerlerden bir tanesi olan sorumluluk, hayatın her alanında bireyin üstlenmesi gereken önemli bir vazifedir (Aladağ, 2009: 36). Bu değere sahip olmayan bireylerle yapılacak eğitimin, programın başarısını olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir (Tepecik, 2008: 23). Sorumluluk eğitimi planlanmış birtakım oluşumlar üzerine oturmaktadır (Babadoğan, 2003).

Değerlerin aktarımında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, uzmanlar tarafından geliştirilen geleneksel telkin, değer açıklama, ahlaki ikilem oluşturma, değer analizi ve gözlem yoluyla değer öğretimi yaklaşımlarının kullanılmasını önermektedir.

Bu değer öğretimi yaklaşımlarından ahlaki ikilem oluşturma, iki farklı değer ilkesinin çatıştığı gerçek yaşam problemleridir (Olinier, 1976: 137; Akt. Doğanay, 2009: 243).

Bu yaklaşımda amaç, seçilmiş değerleri öğrencilerin zihnine yerleştirmek değil, öğrencilerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine yardım etmektir. Bireyin değerlendirme yaparken kullandığı dayanaklar onun ahlaki gelişimi hakkında bilgi verir (Akbaş, 2008: 350-351).

Ahlaki ikilem yaklaşımının öğrenme-öğretme durumlarında etkili bir şekilde kullanılabilmesi için içerisinde paradoks barındıran örnek olaylara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda birbiri ile çelişen atasözleri uygun materyallerdir.

Atasözleri, kimin söylediği bilinmeyen, kuşaktan kuşağa halk ağzında dolaşan, birtakım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden sözlerdir (Emir, 1970: 25). Bir dilin söz varlığı içinde o toplumun bilgeliğini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözler (Erginer, 2010: 1) olarak da ifade edilen atasözleri, “*geniş ölçüde sosyal gerçekleri, insanların iç ve subjektif dünyasını ortaya koyan, takdir ve tenkit eden, hükümler veren sözlerdir*” (Kurt, 1991: 2).

Atasözleri içinde anlamları birbiriyle çelişkili olanlar vardır. Atasözlerinde çelişki iki boyutta incelenebilir. Birincisi mevcut iki veya daha çok atasözünün birbirleriyle anlamları ve düşündürdükleri bakımından çelişkili mesajlar içermesidir. Buradaki çelişki, hayatta aynı olayların farklı şekillerde sonuçlanabilmesi, kişilerin aynı olaylara farklı yorumlar getirebilmesi ile toplum ve birey çıkarlarının zaman zaman çatışmasından dolayı ortaya çıkan değişik sonuçlardan kaynaklanmaktadır. İkincisi ise bir atasözünün genel ahlak kurallarına ve evrensel değerlere ters düşen mesajlar içermesidir. Buradaki çelişki ise toplum tarafından genel olarak kabul gören tutum ve eğilimleri eleştirmek için ortaya çıkmıştır. Bu tip atasözlerinde mizahın en yaygın eleştiri aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu tip atasözlerinin ‘bu durum böyledir, siz de böyle yapın’ gibi bir mesaj içerdiği düşünülmemekte, tam tersi bu atasözlerinde mizah unsuru kullanılarak ahlaki değerleri hiçe sayan bu eğilimdeki kişiler yerilmekte, adeta onlarla dalga geçercesine eleştirilmektedir (Ayaz, 2011).

Araştırmada değer aktarımına katkıda bulunabilmek amacıyla atasözlerinin bu yapı ve özelliklerinden hareketle birbiriyle çelişen atasözleri üzerinden ikilem içeren bir örnek olay ile ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada derinlemesine bilgi almak ve mevcut durumu ortaya koyabilmek için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, tarama modeli kullanılmıştır.

Yıldırım ve Şimşek (2011: 39)'e göre nitel araştırma, “*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür.*”

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan, random yolla seçilmiş iki farklı ortaokulun 6. sınıfında öğrenim gören 40 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak sorumluluk ile ilgili örnek olay kullanılmıştır. Örnek olayın hazırlanmasında şu yol takip edilmiştir: Önce sorumluluk değeri ile ilgili anlamları ve düşündükleri bakımından çelişkili mesajlar içeren atasözleri tespit edilmiştir. Seçilen atasözlerinin sorumluluk değeri açısından çelişkili mesajlar içerip içermediği noktasında uzman kişi olarak Funda ÖRGE (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) ve Gülden TÜM (Çukurova Üniversitesi)'ün görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanların onayı doğrultusunda “Her koyun kendi bacağından asılır.” ve “Kurunun yanında yaş da yanar.” atasözleri üzerinden ikilem içeren bir örnek olay hazırlanmıştır. Örnek olaydaki ikilemler ile ilgili açık uçlu

sorulara yer verilerek öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Örnek olay hazırlanırken öğrencilerin yaş, ilgi ve seviyeleri ile gerçek hayatta karşılaştıkları/karşılaşabilecekleri durumlar göz önünde bulundurulmuştur. Hazırlanan örnek olayın dil, içerik, üslup ve pedagojik açıdan uygun olup olmadığını tespit edebilmek için tekrar uzman kişi olarak Halit DURSUNOĞLU, Tuncay CEYLAN, Ramazan KAYA, Ufuk ŞİMŞEK ve Aydın GÜVEN (Atatürk Üniversitesi)'in görüşleri alınmış ve ona son şekli verilmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan örnek olay aşağıda sunulmuştur:

Örnek Olay

Barış, Selin ve Tunahan adlı öğrencilerden oluşan üç kişilik bir gruba öğretmenleri tarafından performans ödevi verilir. Gruptaki öğrenciler, kendi aralarında görev dağılımı yaparlar. Grup üyeleri çalışmalarını değerlendirmek için on gün sonra bir araya gelirler. Barış ve Tunahan üstlendikleri görevi yerine getirmiştir. Ancak Selin aldığı görev ile ilgili hiçbir çalışma yapmamıştır.

Barış: “Selinciğim ödevi teslim etmek için çok az zamanımız kaldı. Ödevi zamanında teslim edebilmemiz için üstlendiğin görevi tamamlamalısın” der.

Selin: “Arkadaşlar, ben üstlendiğim görevi tamamlamak istemiyorum. Eğer eksiksiz bir ödev vermek istemiyorsanız benim konumu da siz hazırlamalısınız. İsterseniz hazırlamayın. Ödev eksik olunca siz de düşük not alırsınız” der.

Bu duruma çok sinirlenen Barış, Selin ile aynı düşüncede olmadığını ve onun görevini yapamayacaklarını bir atasözü ve tanık olduğu olay üzerinden anlatmaya çalışır.

Barış: “Arkadaşlar, komşumuz Ahmet amca yıllarca çalışıp biriktirdiği mallarını oğulları Okan ve Hakan arasında paylaştırdı. Okan, başkalarına muhtaç olmamak, daha iyi yaşayabilmek için babasının mirasına sahip çıktı. Çalışıp çabalayarak servetine servet kattı. Hakan ise babasından kalan mirası kısa sürede bilinçsizce yiyip bitirdi. Çevresindekilerden aldığı borçları da ödeyemeyince evine haciz geldi ve en sonunda hapse girdi. Bu süreçte borçlarını ödeyebilmesi için kardeşi de dâhil olmak üzere hiç kimse Hakan'a yardımcı olmadı. Atalarımız ne demişler “Her koyun kendi bacağından asılır.” Bu olaya baktığımızda Okan ve Hakan kendi

tercihleri doğrultusunda yaşadılar ve bu tercihlerinin bedelini de yine kendileri ödediler. Bize verilen performans ödevinde de herkes üzerine düşeni yapmalıdır. Görevini yerine getirmeyenler bu davranışından kendisi sorumlu olacaktır. Selin kendi görevini yapmayarak bizim yükümüzü artırmaktadır. Selin'in sorumsuzluğunun cezasını biz neden çekelim? Herkes davranışlarının bedelini kendisi öder. Bu yüzden öğretmenin hepimize düşük not vereceğini de düşünmüyorum" der.

Grubun diğer üyesi Tunahan ise Barış'ın düşüncelerine katılmamakta ve Selin'in yapması gereken görevi de kendilerinin tamamlaması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla Tunahan, Barış'ın örnek verdiği atasözüne zıt bir atasözü ve örnek olay ile Selin'e yardım etmeleri gerektiğini anlatmaya çalışır.

Tunahan: "Arkadaşlar, vaktiyle bir padişahın kötü huylu bir oğlu varmış. Oğul, çevredekilere kötülük etmekten zevk duymuş. Padişah, oğlunun kötülüklerini duyup gördükçe: "Yapma oğlum, bunun cezasını çekerisin" demiş. Padişahın oğlu: "Cezasını çekersem çekeyim. Nasıl olsa her koyun kendi bacağından asılır değil mi?" diye karşılık vermiş. Oğlu gidince padişah, bir adam çağırtmış. Adama: "Şimdi hemen bir koyun kesin ve oğlumun penceresinin dibine tek bacağından asın" demiş. Padişahın dediklerini aynen yapmışlar. Koyun durduğu yerde kokmaya başlamış. Koktukça özellikle padişahın oğlunu ve bütün sarayı rahatsız etmiş. Padişahın oğlu, o koyunu oradan kaldırtmak istemiş. Ama "Padişahın emri var, kaldıramayız" demişler. O da babasına giderek şikâyette bulunmuş. Babası: "Gördün mü? her koyun kendi bacağından asılır ama dört mahalleye de zararı dokunur" demiş.

Tunahan: "Barışcığım, tıpkı bu olayda olduğu gibi bizlerden de bir kişinin görevini yapmaması hepimizi olumsuz etkileyebilir. Bu, bir grup ödevidir. Selin görevini yapmadığı zaman ödevimiz eksik kalacaktır. Dolayısıyla öğretmen de hepimize düşük not verecektir. Yani "Kurunun yanında yaş da yanacaktır." Öğretmenimiz kimlerin görevini yapıp yapmadığına bakmayacak, ödevin nasıl olduğuna dikkat edecektir. Dolayısıyla Selin'in hazırlaması gereken bölümü de biz hazırlamalıyız" der.

Bu örnek olay ışığında öğrencilere aşağıdaki açık uçlu sorular sorulmuş ve öğrencilerin bu soruları cevaplamaları istenmiştir.

- ✓ Yukarıdaki olayda Barış ve Tunahan'ın görüşlerinden hangisine katılırsınız? Neden?
- ✓ Siz bu grubun bir üyesi olsaydınız Selin'in söyledikleri karşısında ne yapardınız?
- ✓ Sizce diğer grup üyeleri Selin'in sorumlu olduğu, ancak yapmak istemediği konuyu yapmalı mı? Neden?

Verilerin Analizi

Örnek olay ile elde edilen veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. *“İçerik analizi, yayınların, söylemlerin veya kayıtların anlaşılması ve karşılaştırılması için kullanılan bir yöntemdir. Burada amaç, belge ve dokümandaki mesajın bir sistem dâhilinde tanımlanmasıdır. İçerik analizi teknikleri bir söylemi veya bir belgeyi düz ve yalın okumanın ötesinde derinlemesine ve örtülü içerikleri ortaya koymayı benimser. Bireyi etkileyen; adeta gizli ve kapı arkasındaki yapıyı açığa çıkarmaya çalışır, bir öngörü, tahmin ya da çıkarsama yapar.”*(Arıkan, 2011: 56).

Veriler araştırmacılar tarafından okunup incelendikten sonra kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Verilerin daha iyi anlaşılabilmesi için tablolar hazırlanmış ve ilgili görüşler frekans ve yüzdeleri ile birlikte sunulmuştur. Öğrenci görüşlerinden aynen alıntılar yapılmıştır. Alıntılarda öğrencilerin gerçek ismi yerine Ö1, Ö2 gibi kodlar kullanılmıştır. Öğrencilerin örnek olayla ilgili açık uçlu bazı sorulara birden fazla görüş belirtmesinden dolayı, hazırlanan tablolarda frekans değerlerinin bir kısmı öğrenci sayısını değil, o soruyla ilgili öğrenci görüşlerinin sayısını ifade etmektedir.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin örnek olay ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplar analiz edilerek yüzde ve frekansları tablolar hâlinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin, Barış ve Tunahan'ın Düşüncelerine Katılma Durumları ile İlgili Görüşleri

Görüşler	f	%
Barış'a Katılanlar	23	57,5
Tunahan'a Katılanlar	14	35
Her ikisine de Katılanlar	3	7,5
Toplam	40	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin 23'ü Barış'ın, 14'ü Tunahan'ın ve 3'ü de her ikisinin görüşlerine katılmaktadırlar. Bu bulgular, öğrencilerin çoğunluğunun her bireyin davranışlarının sonuçlarından kendisinin sorumlu olması gerektiği fikrini savunduğunu ve bilişsel boyutta sorumluluk değerine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin, Barış'ın Düşüncelerine Katılma Nedenleri ile İlgili Görüşleri

Barış'ın Düşüncelerine Katılma Nedenleri	f	%
Suçlunun cezasını kendine çektirme isteği	24	75
Ceza verilerek sorumluluk duygusu geliştirme	2	6,25
Diğer	6	18,75
Toplam	32	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi, öğrencilerin Barış'ın görüşlerine katılmalarının öncelikli nedeni "suçlunun cezasını kendine çektirme isteği", ikinci nedeni ise "sorumlulara ceza verilerek sorumluluk duygusu geliştirme" şeklindedir. Ayrıca diğer kategorisindeki öğrenciler "grup içerisinde sorumsuz davranan bireylerin kısmen de olsa diğerlerini etkileyebileceği" (Ö9), "Selin'in görevini yapmadığını öğretmene söyleyip onu ayrı değerlendirmesini isteme" (Ö17, Ö19, Ö24), "kendisinin görevini yapması hâlinde endişelenmenin yersiz olduğu" (Ö26) ve "Selin'in arkadaşlarını bu görevde yarı yolda bırakmaması gerektiği" (Ö35) yönünde görüş belirtmişlerdir.

Bu konuda öğrenci görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

Ö16; Barış'a katılıyorum. Çünkü biri hata yapıyorsa bunun sonuçlarını başkası çekmez. Her insan yaptıklarından yani kendi davranışlarından sorumludur.

Ö13; Barış'a katılıyorum. Çünkü herkes üzerine düşen görevi yerine getirmek zorundadır. Sorumluluğunu bilmeyenlere ceza verilerek sorumluluklarını benimsetmek gerekir. Bunun için herkes yaptığının cezasını çekmelidir.

Ö17; *Barış'a katılıyorum. Çünkü herkes iyi ya da kötü yaptığının karşılığını alır. Bence Barış ve Tunahan öğretmenlerine Selin'in sorumluluğunu yerine getirmediğini açıklasınlar. Öğretmen de ona göre notlarını verir.*

Ö35; *Barış'a katılıyorum. Çünkü herkes üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapmalı arkadaşlarını yarı yolda koymamalı.*

Tablo 3. Öğrencilerin, Tunahan'ın Düşüncelerine Katılma Nedenleri ile İlgili Görüşleri

Tunahan'ın Düşüncelerine Katılma Nedenleri	<i>f</i>	%
Sorumsuz davranışın herkese zarar vereceği düşüncesi	12	52,17
Not kaygısı	9	39,13
Bencillik yapmama/yardım etme	2	8,69
Toplam	23	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğrencilerin Tunahan'ın görüşlerine katılmalarının öncelikli nedeni “sorumsuz davranışın herkese zarar vereceği düşüncesi”, ikinci nedeni “düşük not alma kaygısı” ve üçüncü nedeni de “bencillik yapmama/yardım etme” şeklindedir.

Bu konu ile ilgili öğrencilere ait bazı ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö2; *Tunahan'a katılıyorum, Çünkü bir kişinin bir hareketi birçok kişiye zarar verebilir.*

Ö31; *Tunahan'ın söylediklerine katılırım. Her koyun kendi bacağından asılır ama kokusu herkesi etkiler buda Selin görevini yapmazsa ödev eksik olur ve hepsi düşük not alır.*

Ö36; *Tunahan haklıdır. Çünkü her koyun kendi bacağından asılır atasözü insanları bencilleştirir, sadece kendilerini düşünmelerine neden olur.*

Örnek olaydaki kahramanlardan hem Barış'a hem de Tunahan'a katılan öğrencilere ait bir alıntı aşağıda sunulmuştur:

Ö32; *Hem Barış'a hem de Tunahan'a katılırım. Çünkü bazı olaylar vardır ki sorumluluğunu bilen ve bilmeyeni ayırt eden birileri vardır ama bazı olaylarda vardır ki ikisini de eşit tutarlar.*

Tablo 2 ve 3'teki bulgulara bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin örnek olayda “Her koyun kendi bacağından asılır.” ve “Kurunun yanında yaş da yanar.” atasözleri ile vurgulanan sorumluluk değerine yönelik birey odaklı ve benmerkezci bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Frekans ve yüzdeleri düşük olmakla birlikte “sorumluluklarını bilmeyenlere ceza verilerek sorumluluk duygusu geliştirilmelidir” ve “bencillik yapmamak gerekir (yardım edilmeli)” yönünde belirtilen nedenler oldukça anlamlıdır. Ayrıca öğrencilerin önemli bir kısmı “düşük not alma korkusu” ile Tunahan'ın görüşlerine

katıldıklarını belirtmişlerdir ki bu da öğrencilerin sorumluluk değerine çıkarıcı bir anlayışla baktığını gösterebilir.

Tablo 4. “Siz Bu Grubun Bir Üyesi Olsaydınız Selin’in Söyledikleri Karşısında Ne Yapardınız?” Sorusuna İlişkin Öğrenci Görüşleri

Görüşler	f	%
Davranışın doğru olmadığına ikna etme	24	35,29
Öğretmene şikâyet etme	16	23,52
Sinirlenme	11	16,17
Gruptan çıkarma	5	7,35
Tepki göstermeye rağmen ödevi yapma	5	7,35
Diğer	7	10,29
Toplam	68	100

Tablo 4’te görüldüğü gibi, öğrencilerin böyle bir durum ile karşılaşmaları hâlinde göstereceği tepkiler, “Selin’in davranışının doğru olmadığına onu ikna etme”, “öğretmene şikâyet etme”, “Selin’e sinirlenme”, “gruptan çıkarma” ve “tepki göstermeye rağmen yine de ödevi yapma” şeklindedir.

Ayrıca diğer kategorisindeki bazı öğrenciler “Döverdim.” (Ö23), “Ödevi yapar ama hakkımı helal etmezdim.” (Ö31), “Hatasını anlaması için cezalandırırdım.” (Ö39), “Hiçbir şey yapmazdım.” (Ö6, Ö26) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Bu konu ile ilgili öğrencilere ait bazı ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö29; *Onu ödevi yapması için ikna ederdim. Yapmazsa da öğretmene şikâyet ederdim. O zaman mecburen yapmak zorunda kalırdı.*

Ö8; *...Ona doğruyu düzgün bir dille anlatırdım.*

Ö7; *Selin’e onunda bu grubun bir üyesi olduğunu söyler ve grubun birlik ve beraberlik demek olduğunu anlatırdım. Grup üyelerinin eşit şekilde çalışma yaptığını herkesin bir görevi olduğunu söylerdim.*

Ö12; *Sinirlenirdim ve hocaya Selin’in hiç emeği olmadığını söyleyerek puanının düşük olmasını sağlardım.*

Ö21; *Ona karşı tepkili olurum ama yine de aynı ödevi yapardım.*

Ö23; *Selin’i hocaya söyler veya döverdim.*

Ö31; *Senin eksiklerini tamamlarım ama hakkımı helal etmem derim.*

Tablo 4'teki verilere bakıldığında öğrencilerin büyük bir kısmının problem yaratan bireyi ikna etme yönünde olumlu bir görüş belirttikleri görülmektedir. Ancak bu bulgular Tablo 3'teki bulgularla karşılaştırıldığında öğrencilerin önemli oranda “düşük not alma kaygısı” ile Tunahan'ın görüşlerini destekledikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu olumlu tepkinin temelinde öğrencilerin çıkarıcı bir anlayışa sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 5. “Diğer Grup Üyeleri Selin'in Sorumlu Olduğu, Ancak Yapmak İstemediği Konuyu Yapmalılar mı?” Sorusuna İlişkin Öğrenci Görüşleri

Görüşler	f	%
Hayır yapmamalılar	27	67,5
Evet yapmalılar	13	32,5
Toplam	40	100

Tablo 5'te görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin 27'si hayır yapmamalılar, 13'ü ise evet yapmalılar yönünde görüş belirtmişlerdir.

Tablo 6. Selin'in Sorumlu Olduğu Ancak Yapmak İstemediği Konuyu Diğer Grup Üyeleri Yapmamalıdır Diyen Öğrencilerin Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Yapmama Nedenleri	f	%
Sorumluluğun bireysel olması gerekliliği düşüncesi	20	60,6
Selin'in sorumluluk sahibi olamayacağı düşüncesi	6	18,18
Haksızlık olacağı düşüncesi	6	18,18
Sebepsiz	1	3,03
Toplam	33	100

Tablo 6 incelendiğinde, Selin'in sorumlu olduğu ancak yapmak istemediği konuyu diğer grup üyeleri yapmamalıdır diyen öğrencilerin öncelikli nedeninin “bireylerin sorumluluklarını kendilerinin yerine getirmesi gerekliliği” olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi, Selin'in sorumlu olduğu ancak yapmak istemediği konuyu diğer grup üyeleri yaparlarsa “Selin'in hiçbir zaman sorumluluk sahibi olamayacağı ve kendilerine haksızlık olacağı düşüncesi” izlemektedir. Bir öğrenci (Ö19) ise sebep belirtmemiştir.

Bu konu ile ilgili öğrencilere ait bazı alıntılar aşağıda verilmiştir:

Ö25; Yapmamalılar. Çünkü herkes kendine düşen görevi yerine getirmeli.

Ö35; *Yapmamalılar. Çünkü bu görevi onlar yaparsa, Selin başka zaman başka yerde yine aynı şeyi yapar.*

Ö2; *Hayır, yapmaları mantıksız olur. Bu dünyada kimse ömrü boyunca birinin üzerinden geçinemez.*

Tablo 7. Selin'in Sorumlu Olduğu Ancak Yapmak İstemediği Konuyu Diğer Grup Üyeleri Yapmalıdır Diyen Öğrencilerin Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Yapma Nedenleri	<i>f</i>	%
Not kaygısı	12	92,3
Sebepsiz	1	7,7
Toplam	13	100

Tablo 7 incelendiğinde, Selin'in yapmak istemediği konuyu diğer grup üyeleri yapmalıdır yönünde görüş beyan eden öğrencilerin biri hariç (Ö32), diğerlerinin “düşük not almak istememeleri” yönünde bir neden belirttikleri görülmektedir.

Bu konu ile ilgili öğrenci ifadelerden bir tanesi aşağıda verilmiştir:

Ö10; *Evet yapmalılar. Çünkü hiç kimse Selin'in yüzünden kötü not almak istemez.*

Önceki iki bulguda olduğu gibi öğrencilerin benmerkezci bir yaklaşım sergilemiş oldukları görülmektedir. Diğer grup üyelerinin Selin'in sorumlu olduğu ama yapmadığı konuyu yapma nedenleri ile yapmama nedenleri içerisinde en çok karşımıza çıkan ikna etmeye çalışma, Tablo 2'de suçlunun cezasını kendine çektirme isteği ve Tablo 3'te benzer ifadeler birbirini doğrular niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal yapının uyum içerisinde işleyişi ve devamlılığını sağlayan değerlerin genç kuşaklara aktarımı modern toplumların öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Modern toplumların bireylerine kazandırmayı arzu ettiği değerlerden bir tanesi sorumluluk değeridir.

Sorumluluk değerine sahip bireyler, kendi üzerine düşen görevleri zamanında ve istenilen şekilde yerine getirme, davranışlarının hesabını yapma ve sonucunu kabul etme, duygu, düşünce ve davranışlarından sadece kendini sorumlu tutma, kendine ve başkalarına karşı saygılı olma gibi ortak özelliklere sahiptirler. Bu

özelliklere sahip bireyler yaşadığı çevreyi, ülkeyi ve dünyayı ilgilendiren olay ve sorunlara karşı duyarlı oldukları gibi içinde yaşadıkları toplumun kalkınmasında da lokomotif görevi görürler. Dolayısıyla öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi, varsa sorunların çözülmesi ve sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi önemlidir.

Bu bağlamda birbiriyle çelişen atasözleri üzerinden ikilem içeren bir örnek olay ile ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Örnek olayda yer alan karakterlerden “Her koyun kendi bacağından asılır.” diyen Barış’a 23 kişi, “Kurunun yanında yaş da yanar.” diyen Tunahan’a 14 kişi, her ikisine birden 3 kişi katılmıştır. Öğrencilerin Barış’a katılmalarında suçlunun cezasını kendine çektirme isteği, sorumsuz bireylere ceza verilerek sorumluluk duygusu geliştirme gibi nedenler etkili olmuştur. Tunahan’a katılma nedenleri ise sorumsuz davranmanın herkese zarar vereceği düşüncesi, not kaygısı ve bencillik yapmama/yardım etme gibi nedenlerdir.

“Siz bu grubun bir üyesi olsaydınız Selin’in söyledikleri karşısında ne yapardınız?” sorusuna ilişkin öğrenciler, davranışın doğru olmadığını güzel bir dille anlatma/ikna etme, öğretmene söyleme, şikâyet etme, düşük not almalarını isteme, kızma/sinirlenme, gruptan çıkarma, tepki göstermeye rağmen ödevi yapma gibi görüşler belirtmişlerdir.

Öğrencilerin 27’si Selin’in sorumlu olduğu konuyu diğer grup üyelerinin yapması gerektiğini, 13’ü ise yapmaması gerektiğini belirtmiştir. Yapma nedeninin yüksek bir oran ile not kaygısı olduğu göze çarpmaktadır. Yapmama nedenleri ise bireylerin sorumluluklarını kendilerinin yerine getirmesi gerekliliği, yapmaları durumunda Selin’in sorumluluk sahibi olamayacağı düşüncesi ve haksızlık olacağı düşüncesi şeklindedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular göz önünde tutularak şu öneriler getirilebilir:

- Bu araştırmada kullanılan örnek olay farklı çalışma gruplarına uygulanarak sonuçları değerlendirilebilir.

- Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan diğer değerlerle ilgili örnek olaylar oluşturularak farklı çalışma grupları üzerinde benzer araştırmalar yapılabilir.

- Sosyal Bilgiler öğretmenleri değer aktarımında yaşantıya yönelik materyaller ve etkinlikler kullanabilir.

Kaynaklar

- Akbaş, O. (2008). Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi. *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. (Edt: B. Tay & A. Öcal). Ankara: Pegem Akademi. ss. 336-353.
- Aladağ, S. (2009). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Arslan, M. (2007). Türk eğitim sisteminde değerler sorunu ve eğitim programlarına yansımaları, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayaz, E. S. (2011). Türk atasözlerinde çelişki. *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*. Ordu. (erişim tarihi: 03.01.2013) <http://abs.kafkas.edu.tr/upload/479>
- Babadoğan, C. (2003). Sorumlu davranış geliştirme stratejileri bağlamında öğrenen sınıf. *Milli eğitim Dergisi, Kış Sayısı*.
- Bolay, S. H. (2007). Aşkın değerler buhranı, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Demirtaş, S. (2009). Çocuk yuvasında kalan korunmaya muhtaç çocukların değer eğitiminde yaratıcı dramının etkililiği, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğanay, A. (2009). Değerler eğitimi. *Sosyal bilgiler öğretimi: demokratik vatandaşlık eğitimi*. (Edt: C. Öztürk). Ankara: Pegem Akademi. ss. 226-253.
- Emir, S. (1970). *Atasözleri ve vecizlerin açıklamaları*. İstanbul: Emir Yayınları.
- Erginer, G. (2010). Atasözlerinde sosyal hayat, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Güngör, E. (2010). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar: Ahlak psikolojisi, ahlaki değerler ve ahlaki gelişme*, Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Kurt, İ. (1991). *Türk atasözlerine psikolojik bir yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2005). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu (4-5. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Rokeach, M. (1973). *Nature of human value*. New York: The Free Press.

- Schwartz, S. H. (1996). Value priorities and behaviour. *The Psychology Of Values: Theontorio Symposium*, (Eds. C. Seligman & J. M. Olson & M. P. Zanna.Lawrance Erlbaum, Hillsdale, NJ. pp. 1-24 (p. 1-24.).
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Tepecik, B. (2008). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Türk Dil Kurumu (2008). *Türkçe sözlük*. Ankara: 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Extended Summary

Objective

For the ethical paradox approach to be effectively used in learning-teaching processes, case studies containing paradoxes are required. In this sense, proverbs conflicting with each other are convenient materials.

The objective of this study is to present an implementation which can be used in merit transfer through case study including ethical conflict over paradoxical proverbs.

Method

In this study, in order to gain information in depth and present the current situation, qualitative research approach was adopted and the method of scanning was used.

According to Yıldırım ve Şimşek (2011: 39), qualitative research is "a kind of research in which qualitative data collecting methods such as observation, interview and document analyse are used, the perceptions and events are presented in a realistical and integrative way."

The work group of the research consists of randomly chosen 40 students studying 6th grade of two different middle schools in 2012-2013 education year spring term in Erzurum City, Yakutiye County.

In this research, case study about responsibility was used as a tool for collecting data. The way followed in the preparation of the case study is; firstly the proverbs containing paradoxical messages in terms of meanings and the things that they let the others think of the value of responsibilities were detected. Expert opinions were consulted in order to see whether the proverbs contained paradoxical messages or not in terms of responsibility values. According to the confirmation of the experts, a case study containing proverbs "Every tub must stand on its own bottom (Her koyun kendi bacağından asılır.)" and "Throw the baby out with the bathwater (Kurunun yanında yaş da yanar.)" paradoxical for each other was prepared. The data about how and at which direction students make up their values system was tried to be obtained by using open ended questions about the case study. While the case study was being prepared, age, interest and levels of students and the situations

that they face/might face were considered. To determine whether each case study is suitable in language, content, style and pedagogical terms, expert opinion was consulted again and its last shape was formed. The data obtained through case study was analyzed by content analyze. *“Content analyze is a method used for the understanding and comparison of statements or recordings. The objective here is the description of the message in the document in the scope of a system. Content analyzing techniques adopt the aim of presenting profound and covered contents beyond straight and pure reading. It tries to discover secret and hidden structure affecting the individual. It anticipates or concludes.”* (Arıkan, 2011: 56).

Categories and codes were formed after data was read and studied by the researchers. Tables were prepared for the data to be understood better and related views were presented in company with the frequency and percentages. Views of the students were exactly quoted. For the quotations, codes such as Ö1, Ö2 were used rather than the real names of the students. As students exert more than one view for the questions, some frequency merits in the tables prepared address not the number of students but the number of views of the students about that question.

Conclusion

The results obtained in the study can be summarized as:

Among the characters taking place in the case study, 23 people agreed with Barış who said “Every tub must stand on its own bottom”, 14 people with Tunahan saying “Throw the baby out with the bathwater” and 3 people agreed with both of the proverbs. For the students to agree with Barış, the reasons such as wishing to punish the person himself and forming a sense of responsibility by punishing were effective. And the reasons of students for agreeing with Tunahan were the idea that acting irresponsibly might harm everybody, frenzy of mark and not being selfish / being helpful.

When it came to the what would students do in this situation, remarks such as telling the fact that the behavior is not right kindly/persuading, reporting to the teacher, complaining, wishing them to get low marks, getting angry/nervous, removing from the group, doing the homework despite reacting were made.

27 percent of the students stated that the other group members should do the subject matter for which Selin was responsible while 13 percent arguing that they should not. It is obvious by a high ratio that the reason of doing is the frenzy of marks. The reasons of not performing are as the necessity for individuals to perform their responsibilities themselves, the fact that Selin would not be responsible if they did it and that it would be injustice.

Suggestions

By regarding the findings obtained from the study, these suggestions could be given:

- The case study used in this research can be evaluated through applying on different work groups.
- Similar researches can be carried out on different work groups by forming sample cases about other values taking place in Social Studies Teaching Program.
- Social Studies Teachers can use experience oriented materials and activities in value transfer.

* * * *